IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 02. Noyabr ,2026

SOTSIAL MUNOSABATLAR TIZIMIDAGI PLURALIZM

Sobirova Gulsanam
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent
davlat o'zbek tili va adbiyoti universiteti
Psixologiya va sotsiologiya kafedrasi
Sotsiyologiya yo'nalishi talabasi
gulsanam.sobirova20@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24103121

Annotatsiya. Mazkur maqolada sotsial munosabatlar tizimida pluralizmning tutgan o‘rni, uning nazariy asoslari va jamiyat taraqqiyotiga ta’siri tahlil qilinadi. Pluralizm turli ijtimoiy guruhlar, manfaatlar, qarashlar va qadriyatlarning bir jamiyat doirasida mavjud bo‘lishini ifodalaydi. Maqolada pluralizmning ijtimoiy barqarorlik, muloqot va hamkorlikni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: sotsiologiya, sotsial munosabatlar, pluralizm, ijtimoiy guruhlar, ijtimoiy hamkorlik, bag‘rikenglik, ijtimoiy tenglik, qadriyatlar.

1. KIRISH (INTRODUCTION)

Jamiyat murakkab ijtimoiy tizim bo‘lib, unda turli manfaatlar, qarashlar, qadriyatlar va ehtiyojlarga ega bo‘lgan insonlar hamda ijtimoiy guruhlar faoliyat yuritadi. Ushbu guruhlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, rivojlanish yo‘nalishi va barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli sotsial munosabatlarni o‘rganishda pluralizm tushunchasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Pluralizm atamasi lotincha pluralis so‘zidan olingan bo‘lib, “ko‘plik” ma’nosini anglatadi. Sotsiologik nuqtayi nazardan pluralizm jamiyatda turli ijtimoiy guruhlar, manfaatlar, dunyoqarashlar va fikrlarning mavjudligi hamda ularning o‘zaro munosabatga kirishish jarayonini ifodalaydi. Pluralistik jamiyatda insonlarning fikrlari va manfaatlari bir xil bo‘lishi shart emas. Muhimi, turli qarashlarning mavjudligi ijtimoiy muloqot, o‘zaro hurmat va qonuniy munosabatlar orqali uyg‘unlashtirilishidir.

Sotsial munosabatlar tizimi insonlarning kundalik hayoti, mehnat faoliyati, ta’lim olishi, siyosiy va madaniy jarayonlarda ishtirok etishi davomida shakllanadi. Ushbu munosabatlarda iqtisodiy mavqe, kasb, ta’lim darajasi, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy ehtiyojlar muhim o‘rin tutadi. Turli guruhlarning manfaatlari bir-biridan farq qilishi tabiiy holat bo‘lib, ularni o‘zaro muvofiqlashtirish jamiyat oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy jamiyatda globallashuv, axborot almashinuvi, migratsiya, urbanizatsiya va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi natijasida ijtimoiy aloqalar tobora murakkablashmoqda. Bunday sharoitda turli fikr va manfaatlarni tushunish, ularni tinch yo‘l bilan muvofiqlashtirish hamda ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Maqolaning maqsadi sotsial munosabatlar tizimidagi pluralizmning mazmuni, asosiy xususiyatlari va jamiyat rivojlanishidagi ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Vazifalar pluralizm tushunchasini ochib berish, uning namoyon bo‘lish shakllarini ko‘rsatish,

ijtimoiy barqarorlikka ta’sirini tahlil qilish va pluralistik munosabatlarni rivojlantirish bo‘yicha xulosalar ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi.

2. METODOLOGIYA (METHODS)

Mazkur maqolani tayyorlashda sotsiologik tahlilning nazariy va mantiqiy usullaridan foydalanildi. Xususan, tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va ilmiy adabiyotlarni o‘rganish usullari asosiy metodologik yondashuvlar sifatida belgilandi.

Tizimli tahlil usuli orqali pluralizmning jamiyat ijtimoiy tuzilishi va sotsial munosabatlar bilan o‘zaro bog‘liqligi ko‘rib chiqildi. Ushbu yondashuv jamiyatni o‘zaro aloqador ijtimoiy institutlar, guruhlar va munosabatlardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida o‘rganish imkonini beradi.

Qiyosiy tahlil usuli yordamida turli ijtimoiy guruhlar manfaatlarining o‘xshash va farqli jihatlari, shuningdek, ko‘p fikrlilik sharoitida yuzaga keladigan munosabatlarning xususiyatlari izohlandi. Umumlashtirish usuli orqali mavzuga oid nazariy qarashlar asosida umumiy xulosalar shakllantirildi.

Maqolaning nazariy asosini sotsiologiyaning jamiyat tuzilishi, ijtimoiy tabaqalanish, ijtimoiy guruhlar, manfaatlar to‘qnashuvi va hamkorlikka oid yondashuvlari tashkil etadi. Émile Dyurkgeymning ijtimoiy birdamlik haqidagi qarashlari, Maks Veberning ijtimoiy harakat va hokimiyat munosabatlariga oid yondashuvlari hamda Ralf Dahrendorfning ijtimoiy ziddiyatlar nazariyasi mavzuni tushunishda muhim nazariy ahamiyatga ega.

Ushbu maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda mustaqil so‘rovnoma yoki statistik tajriba o‘tkazilmagan. Shu sababli keltirilgan xulosalar empirik tadqiqot natijalari emas, balki sotsiologik nazariyalar va mantiqiy tahlil asosida shakllantirilgan.

3. NATIJALAR (RESULTS)

Tahlil natijasida pluralizm sotsial munosabatlar tizimining muhim xususiyatlaridan biri ekanligi aniqlandi. Jamiyatda turli manfaatlar va qarashlarning mavjudligi ijtimoiy hayotning tabiiy holati bo‘lib, ular o‘rtasidagi munosabatlarning qanday tashkil etilishi jamiyat taraqqiyotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchidan, pluralizm jamiyatdagi ijtimoiy xilma-xillikni ifodalaydi. Har bir inson muayyan ijtimoiy guruhga mansub bo‘lishi, turli qadriyatlar va qarashlarga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, yoshlar, keksalar, talabalar, tadbirkorlar, pedagoglar va boshqa kasbiy guruhlarning ehtiyojlari bir-biridan farq qiladi. Ushbu farqlar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning rang-barangligini yuzaga keltiradi.

Ikkinchidan, pluralizm ijtimoiy muloqot va hamkorlik uchun imkoniyat yaratadi. Turli guruhlar o‘z manfaatlarini ifoda etish va boshqa guruhlarning fikrlarini tinglash imkoniga ega bo‘lganda, muammolarni o‘zaro kelishuv asosida hal qilish imkoniyati ortadi. Bunda muloqot madaniyati, bag‘rikenglik va o‘zaro hurmat muhim omillar hisoblanadi.

Uchinchidan, pluralizm ijtimoiy ziddiyatlarni boshqarishda muhim o‘rin tutadi. Jamiyatda manfaatlar farqi mavjud bo‘lishi ziddiyatlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. Biroq ziddiyatlarning mavjudligi doimo salbiy natijaga olib kelmaydi. Agar ular qonuniy vositalar, muzokaralar va ochiq muloqot orqali hal qilinsa, ijtimoiy muammolarni aniqlash va tegishli yechimlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

To‘rtinchidan, pluralizm ijtimoiy institutlar faoliyatiga ta’sir ko‘rsatadi. Oila, ta’lim muassasalari, mehnat jamoalari, fuqarolik jamiyati institutlari va ommaviy axborot vositalari turli qarashlarning ifodalanishi hamda muhokama qilinishida muhim vazifani bajaradi. Ushbu institutlar o‘zaro hamkorlik qilganida, jamiyatdagi turli guruhlarning manfaatlarini hisobga olish imkoniyati kengayadi.

Beshinchidan, pluralizmning samarali namoyon bo‘lishi muayyan ijtimoiy shart-sharoitlarga bog‘liq. Bular qatoriga qonun ustuvorligi, inson huquqlarini hurmat qilish, teng imkoniyatlar, axborotdan foydalanish imkoniyati va ijtimoiy mas’uliyat kiradi. Ushbu shartlar yetarli bo‘lmagan holatlarda ayrim guruhlarning manfaatlari chetda qolishi yoki ijtimoiy tengsizlik kuchayishi mumkin.

Shunday qilib, nazariy tahlil pluralizmning jamiyatdagi xilma-xillikni ifodalash, ijtimoiy muloqotni rivojlantirish va manfaatlarni muvofiqlashtirish bilan bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi.

4. MUHOKAMA (DISCUSSION)

Sotsial munosabatlar tizimidagi pluralizmni chuqurroq tushunish uchun uni klassik va zamonaviy sotsiologik nazariyalar bilan bog‘liq holda tahlil qilish lozim.

Fransuz sotsiologi Émile Dyurkgeym jamiyatning barqarorligi va ijtimoiy birdamlik masalalariga katta e’tibor qaratgan. Uning qarashlariga ko‘ra, jamiyatda mehnat taqsimotining rivojlanishi insonlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni kuchaytiradi. Turli kasb va vazifalarni bajaruvchi insonlar bir-biriga ehtiyoj sezadi. Bu holat zamonaviy jamiyatda xilma-xillik bilan bir qatorda hamkorlikning ham muhim ekanligini ko‘rsatadi.

Maks Veberning ijtimoiy harakat nazariyasi insonlarning xatti-harakatlarini ularning maqsadlari, qadriyatlari va boshqa insonlarga bo‘lgan munosabatlari orqali tushuntirishga yordam beradi. Turli guruhlarning ijtimoiy xulq-atvori va qarorlarini tushunish pluralistik jamiyatda samarali muloqotni tashkil etish uchun muhimdir.

Ralf Dahrendorfning ijtimoiy ziddiyatlar haqidagi qarashlari jamiyatda manfaatlar va hokimiyat munosabatlari o‘rtasidagi farqlarni tahlil qilish imkonini beradi. Turli guruhlar o‘z manfaatlarini himoya qilishga intilishi mumkin. Shu sababli ijtimoiy ziddiyatlarni butunlay yo‘q qilishdan ko‘ra, ularni qonuniy va konstruktiv yo‘llar bilan boshqarish muhim hisoblanadi.

Ushbu nazariy qarashlardan kelib chiqib, pluralizmni faqat turli fikrlarning mavjudligi sifatida emas, balki ular o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi ijtimoiy jarayon sifatida ham tushunish mumkin. Bunda guruhlar o‘rtasidagi muloqot, o‘zaro kelishuv va umumiy qoidalarga rioya qilish alohida ahamiyatga ega.

Pluralizmning muhim ko‘rinishlaridan biri madaniy pluralizmdir. Turli madaniy qadriyatlar, urf-odatlar va turmush tarzlarining bir jamiyatda mavjud bo‘lishi uning madaniy boyligini oshirishi mumkin. Biroq bunday xilma-xillikning ijobiy natija berishi o‘zaro hurmat, kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik va umumiy qonunlarga rioya qilishga bog‘liq.

Iqtisodiy pluralizm jamiyatda turli mulkchilik shakllari, kasbiy manfaatlar va iqtisodiy faoliyat turlarining mavjudligi bilan bog‘liq. Iqtisodiy munosabatlarda turli manfaatlarni hisobga olish ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirishga yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, iqtisodiy imkoniyatlarning keskin farqlanishi ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi ehtimoli ham mavjud.

Siyosiy va fuqarolik hayotidagi pluralizm turli qarashlar, manfaatlar va tashabbuslarning qonuniy doirada ifodalanishi bilan bog‘liq. Fuqarolarning ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etishi,

jamoatchilik muhokamalarida qatnashishi va o‘z fikrini bildira olishi ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston sharoitida ham sotsial munosabatlar tizimida pluralizm masalasi muhim ahamiyatga ega. Mamlakatda turli yosh, kasb, hudud va ijtimoiy tajribaga ega insonlar jamiyat hayotida ishtirok etadi. Ularning ehtiyojlarini o‘rganish, fuqarolar bilan muloqotni kuchaytirish, yoshlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Masalan, ta’lim muassasalarida talabalar o‘rtasida turli fikrlarni erkin va hurmat bilan muhokama qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish pluralistik madaniyatning shakllanishiga yordam beradi. Mehnat jamoalarida esa xodimlarning takliflarini tinglash, ularning manfaatlarini hisobga olish va muammolarni jamoaviy hal etish samarali ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi.

Shu bilan birga, pluralizmni mutlaq kelishuv yoki barcha fikrlarni bir xil darajada to‘g‘ri deb qabul qilish bilan tenglashtirib bo‘lmaydi. Turli qarashlar inson huquqlari, qonuniy talablar va ijtimoiy mas’uliyat doirasida muhokama qilinishi kerak. Soxta axborot, kamsitish va murosasizlik esa ijtimoiy ishonchga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Demak, pluralizmning samaradorligi faqat turli fikrlarning mavjudligiga emas, balki ular o‘rtasidagi munosabatlarning qanday tashkil etilishiga ham bog‘liq. Ijtimoiy institutlar, ta’lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati ushbu jarayonda muhim o‘rin egallaydi.

5. XULOSA (CONCLUSION)

Xulosa qilib aytganda, pluralizm sotsial munosabatlar tizimining muhim tarkibiy xususiyati bo‘lib, jamiyatda turli manfaatlar, qadriyatlar, dunyoqarashlar va ijtimoiy guruhlarning mavjudligini ifodalaydi. Uning mohiyati faqat xilma-xillikning mavjudligida emas, balki turli qarashlar o‘rtasida o‘zaro hurmat, muloqot va hamkorlikni shakllantirishda namoyon bo‘ladi.

Maqolada olib borilgan nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, pluralizm jamiyatda ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish, turli guruhlar manfaatlarini muvofiqlashtirish va ziddiyatlarni konstruktiv hal qilish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Biroq uning ijobiy natijalari qonun ustuvorligi, teng imkoniyatlar, inson huquqlarini hurmat qilish va ijtimoiy mas’uliyat kabi omillarga bog‘liq.

Pluralistik munosabatlarni rivojlantirish uchun aholining ijtimoiy faolligini oshirish, yoshlar orasida muloqot madaniyatini shakllantirish, ta’lim muassasalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash zarur.

Shuningdek, turli ijtimoiy guruhlarning ehtiyojlarini o‘rganish, ularning takliflarini inobatga olish va mavjud muammolarni ochiq muhokama qilish jamiyatda o‘zaro ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, pluralizm jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim omillardan biridir. Turli fikr va manfaatlarni o‘zaro hurmat asosida uyg‘unlashtirish orqali ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish, insonlarning jamiyat hayotidagi ishtirokini kengaytirish va barqaror ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Durkheim, É. The Division of Labor in Society. New York: Free Press, 1997.
2. Weber, M. Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. University of California Press, 1978.
3. Dahrendorf, R. Class and Class Conflict in Industrial Society. Stanford University Press, 1959.
4. Giddens, A. Sociology. Polity Press.
5. Ritzer, G. Sociological Theory. McGraw-Hill Education.
6. Parsons, T. The Social System. Free Press, 1951.
7. Giddens, A., Sutton, P. W. Sociology. Polity Press.
8. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. Toshkent, 2023.